

ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА

УДК 371.134:81'271:81'243

Гришкова Р.О., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Гришкова Раїса Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови МДГУ ім. Петра Могили. Коло наукових інтересів – педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі фахової підготовки.

Структура та функції іншомовної соціокультурної компетенції з позицій фахової підготовки студентів

Статтю присвячено результатам дослідження професійного аспекту структури та функцій іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі їх фахової підготовки. Виділено й описано професійний аспект та функції соціокультурної компетенції з іноземної мови в контексті фахової підготовки майбутніх спеціалістів.

The article is devoted to the results of the research of the structure and functions of students' sociocultural competence in foreign languages in the process of their professional training. Specific professional component of sociocultural competence is cleared out. Functions of sociocultural competence in foreign languages are described from the viewpoint of students' future professions.

У нашому дослідженні структура та функції іншомовної соціокультурної компетенції розглядаються в контексті професійної підготовки майбутніх спеціалістів, оскільки метою наших наукових пошуків є формування соціокультурної компетенції з іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей у процесі їх фахової підготовки.

Під іншомовною соціокультурною компетенцією (далі – СКК) маються на увазі “знання, уміння використовувати у спілкуванні та пізнанні іншомовні соціокультурні і соціолінгвістичні реалії” [1]. У новій Програмі з англійської мови для професійного спілкування (2005р.) наголошується на необхідності “виховання інтересу до культур наших європейських сусідів, розвиток демократичного

суспільства, формування відкритості, толерантності й поваги до “несло-жості” й відмінностей” [2;4]. З огляду на європейську та євроатлантичну інтеграцію України питання сформованості іншомовної СКК випускників вищих закладів освіти набувають особливого значення.

Аналіз наукових праць, присвячених дослідженню різних аспектів іншомовної соціокультурної компетенції, свідчить, що сучасні методичні пошуки в основному направлені на:

- визначення загального змісту СКК (Н.Б.Ішханян [3], І.І.Лейфа [4], В.В.Сафонова [5]);
- дослідження взаємозалежності СКК та інших видів комунікативної компетенції;

мовної, мовленнєвої, дискурсивної та стратегічної (I.L.Бім, J.A. van Ek);

- вивчення ролі СКК в системі навчання іноземної мови (Л.О.Городецька, П.В.Сисосєв [6], Р.П.Мільруд [7]);
- виявлення соціокультурних параметрів мови (усної та письмової) в умовах міжкультурного спілкування (О.Б.Баумгарт, А.В.Павловська, Л.Г.Кузьміна, U.Connor, W.Grabe, R.V.Kaplan).

Питання щодо специфіки структури та функцій іншомовної СКК з позицій фахової підготовки студентів нефілологічних спеціальностей вітчизняними вченими не розглядалися. Тому метою даної статті є виявлення професійного аспекта структури та функцій СКК з іноземної мови в контексті фахової підготовки студентів нефілологічних спеціальностей (майбутніх екологів, політологів, економістів, правознавців, соціальних працівників тощо). Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати структурний і компонентний склад іншомовної СКК з позицій фахової підготовки студентів;
- виділити професійний аспект функцій СКК з іноземної мови в контексті фахової підготовки студентів нефілологічних спеціальностей.

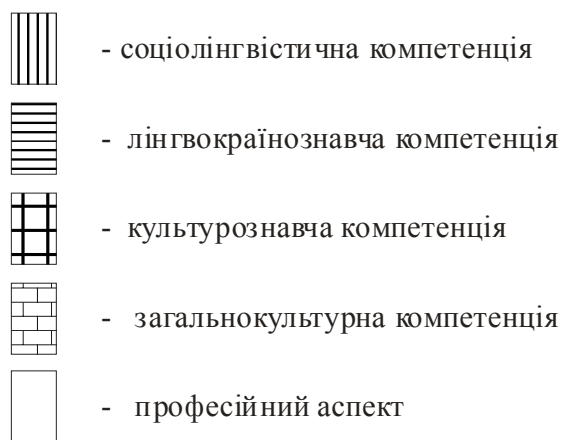
У відповідності до мети нашого дослідження ми розглядаємо підготовку майбутнього фахівця

як складний і багатосторонній процес, як систему, яка складається з багатьох елементів, що функціонують, підпорядковуються один одному та співвідносяться один з одним. Система формування СКК має свою мету, завдання, зміст, методи й організаційні форми, на які мають бути зорієнтовані цілі, задачі та зміст професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Основною метою нашої системи ми вважаємо формування у майбутніх фахівців іншомовної соціокультурної компетенції, необхідної для міжкультурної комунікації. Для цього нам необхідно визначити, з чого складається іншомовна СКК, тобто її структуру.

Аналіз різних підходів до виділення компонентного складу іншомовної СКК (О.В.Кав-нацька, В.В.Сафонова, Н.Г.Соколова, П.В.Сисосєв, Р.П.Мільруд) дозволяє стверджувати, що, незважаючи на багатоманіття понять, які використовуються для визначення складу СКК, в ній можна виділити три ключові компоненти:

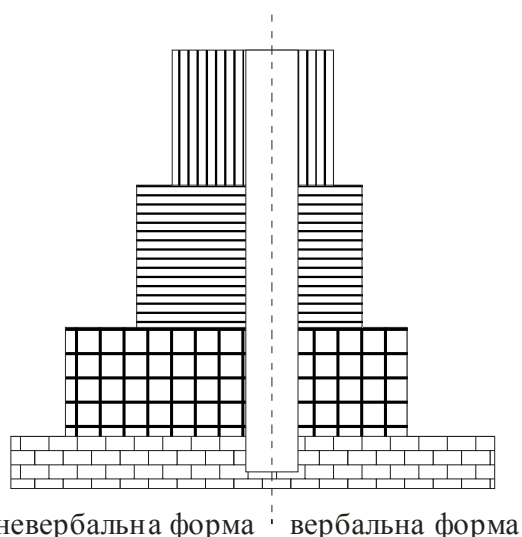
- види компетенцій: загальнокультурна, культурознавча, лінгвокраїнознавча, соціолінгвістична;
- форму прояву даної компетенції: вербальна/невербальна;
- професійний аспект.

Саме ці компоненти стають основними об'єктами, що формуються в процесі навчання іноземної мови.

Виділення ієрархічної залежності чотирьох видів СКК дає підстави розглядати ступеневий підхід до її формування. Сформованість одного виду компетенції служить основою для наступного виду, в той час, як кожний наступний вид, у свою чергу, є конкретизацією та поглибленням попереднього виду компетенції.

Оскільки, як видно з наведеного графічного

зображення, професійний аспект виступає наскрізним для всіх чотирьох видів компетенцій та поєднує вербальну й невербальну форми комунікації, саме він є головним стрижнем, який утримує і з'єднує структуру та форми СКК. Розглянемо тепер професійний аспект кожного виду компетенції з позицій фахової підготовки студентів.

Загальнокультурна компетенція – це основа,

на якій будуються й розширюються інші види СКК. Для успішного міжкультурного спілкування крім конкретних знань про країну, мова якої вивчається, майбутній фахівець повинен мати високий рівень загальної культури, а також добре знати культуру своєї країни. Вміннями, що входять до складу цієї компетенції, передбачається виділення особливостей своєї національної культури та їх співвіднесення з культурою інших країн. У плані фахової підготовки студентів не філологічних спеціальностей загальнокультурна компетенція виступає тим підґрунтям, яке дозволяє шукати джерела професійно-значущої інформації, аналізувати її, обробляти, здійснювати міжкультурну професійну комунікацію, пов'язуючи існуючу й нову інформацію.

Культурознавча компетенція поєднує в собі знання надбань духовної культури народу, мова якого вивчається, та опанування певних професійно спрямованих мовленнєвих умінь та навичок, необхідних для вузько професійного спілкування та порозуміння. У міжкультурному спілкуванні культурний бар'єр може бути набагато небезпечнішим і неприємнішим за мовний. "Культурні" помилки зазвичай сприймаються набагато болючіше, ніж помилки мовні, незважаючи на те, що перші легше вибачаються: різні культури не поєднані у зібрання правил, як відмінності мов, вони не мають ні граматик, ні словників культур [8;33-34]. Рівень розвитку культурознавчої компетенції впливає на налаштованість учасників комунікації на толерантне ставлення до культурних відмінностей представників різних націй та визначається вмінням партнерів знаходити компроміс. Фонові культурознавчі знання мають бути підпорядковані вирішенню професійних проблем та сприяти зближенню позицій партнерів у вирішенні спірних питань.

Лінгвокраїнознавча компетенція поділяється на мовний, мовленнєвий та країнознавчий компоненти. З позицій фахової підготовки студентів-нефілологів мовний компонент передбачає володіння необхідною професійною лексикою, знаннями та навичками, достатніми для лінгвістично коректної інтерпретації почутого чи прочитаного іноземною мовою. Мовленнєвий компонент можна визначити як комплекс мовленнєвих навичок, умінь та комунікативних знань, оволодіння якими дозволить майбутньому фахівцю будувати, наповнювати й варіювати мовлення іноземною мовою в залежності від функціональних чинників спілкування, а також термінологічно коректно та літературно правильно перекладати

іншомовну спеціальну літературу рідною мовою. Країнознавчий компонент передбачає знання специфіки країни виучуваної мови в плані історичних та культурних традицій, правил ведення бізнесу, моделей управління, ієрархічного підпорядкування персоналу в різних сферах діяльності.

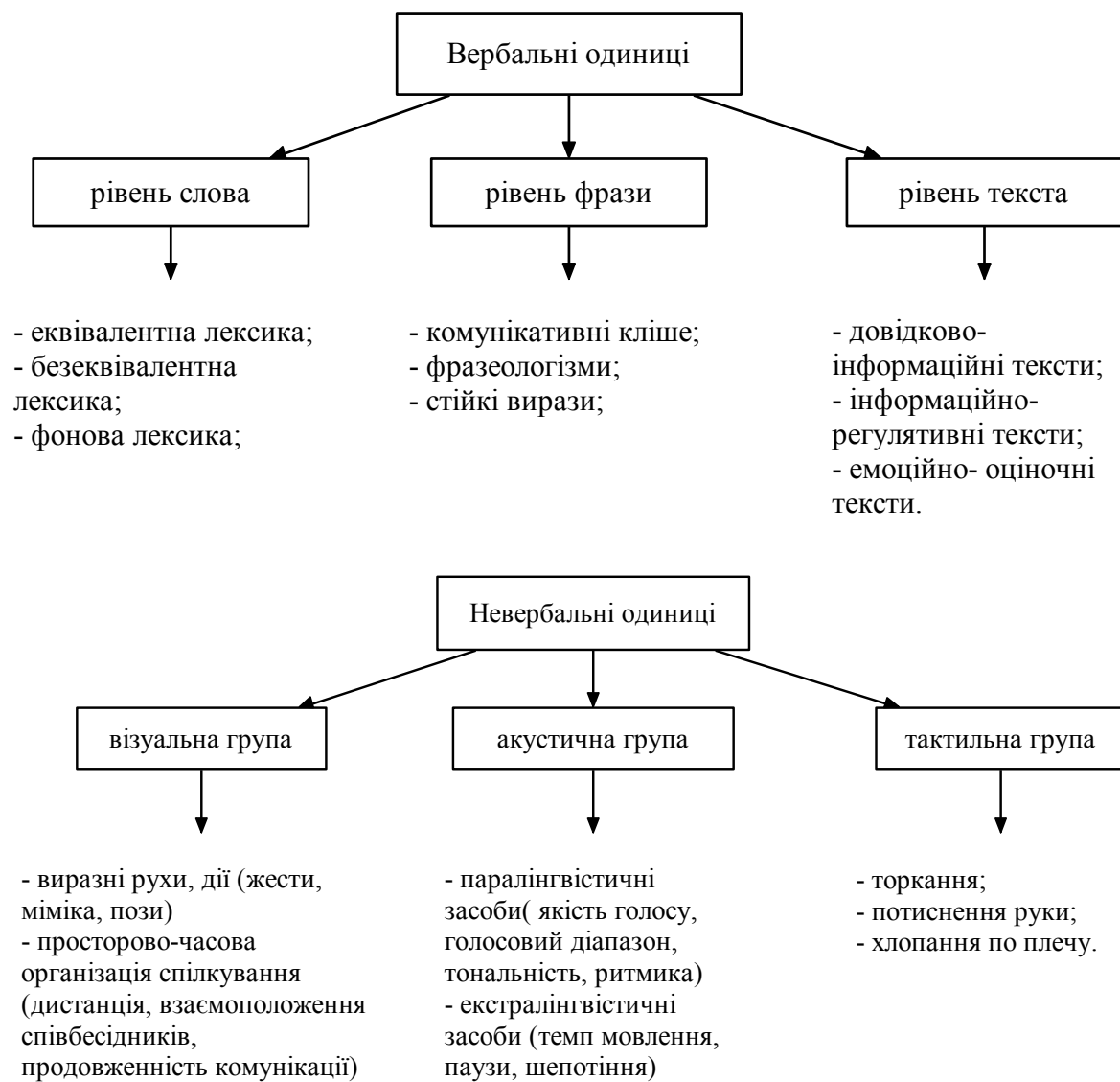
Соціолінгвістична компетенція передбачає, що для будь-якого соціально значущого спілкування важлива ефективність інформаційного впливу його учасників один на одного. Такий вплив може мати місце за умови правильно відібраних іншомовних лексичних одиниць, організованих у фрази чи речення відповідно до правил їх вживання в кожній мові. Соціокультурні перешкоди можуть виникати не тільки в умовах неопосередкованого, але й опосередкованого міжкультурного спілкування, коли відсутність необхідних знань може призвести до випадків соціолінгвістичної функціональної неосвіченості. Наприклад, при читанні аутентичних професійно спрямованих текстів виникають такі труднощі, як невміння вибрати адекватні мовні засоби рідною мовою: це стосується вибору стилістично точних варіантів, часом – невміння дати коректну інтерпретацію соціокультурних реалій та термінів.

Аналіз досліджень в галузі психології (І.О.Зимня, О.О.Леонт'єв, Ю.Є.Прохоров, О.В.Щедрін), лінгвістики (М.П.Дворжецька, Л.В.Калініна, С.Г.Тер-Мінасова, Н.Д.Петрова) та методики навчання іноземних мов (С.Ю.Ніколаєва, Р.П.Мільруд, П.В.Сисоєв, М.О.Боліна та ін.) дозволив визначити складові вербальної та невербальної форми СКК. Вербальна форма СКК може бути представлена на трьох рівнях: слова, фрази і тексту, кожен з яких має свої характеристики й особливості. Невербальна форма СКК підрозділяється на три групи: візуальну, акустичну і тактильну.

У плані професійної опосередкованої і неопосередкованої комунікації як вербальна, так і невербальна форма набувають важливого значення, оскільки, як доведено психологами, впродовж перших чотирьох хвилин спілкування відбувається особистісна ідентифікація партнерів, встановлюються певні внутрішні зв'язки, від яких залежить, чи відбудеться акт комунікації і чи буде вона ефективною.

Отже, професійний аспект іншомовної СКК для студентів нефілологічних спеціальностей виступає системоутворюючим елементом, навколо якого формуються і розширюються інші види компетенцій.

Розглянемо тепер професійний аспект функцій іншомовної соціокультурної

Пізнавальна функція виражається у фіксації в кожен конкретну історичну епоху результатів пізнання навколишнього світу. При цьому шляхом урахування й порівняння досягнень різних культур створюється цілісна картина світу, поєднуються результати імперичного, наукового, ціннісного й художнього його відображення. Через пізнання різні соціальні спільноти пізнають самі себе, свої суспільні потреби та інтереси, свої особливості й місце у світовій історії, формують своє ставлення до інших суспільних систем. Фіксація набутих професійних навичок забезпечує їх передачу не тільки від одного покоління наступному, але й від однієї спільноти іншій.

З пізнавальною функцією СКК тісно пов'язана її **інформативна** функція. Відомо, що соціальний та практичний досвід попередніх поколінь не може передаватись генетичною спадковістю. Опредмечуючись у тих чи інших

знакових системах різних народів (в давнину – в усних переказах, пізніше – в літературній мові, нотах, в “мовах” науки, ремесел та мистецтва), соціальний та професійний досвід попередніх поколінь кожної нації розпредмечується й сприймається новими поколіннями представників даної нації. Інформаційна функція виконує передачу, трансляцію нагромадженого соціального та професійного досвіду як по “вертикалі” (від попередніх поколінь до нових), так і по “горизонталі” – обмін духовними цінностями, соціальним досвідом та практичними професійними навичками між народами.

Інформаційна функція іншомовної СКК дозволяє людям – представникам різних націй і країн здійснювати обмін знаннями, навичками, вміннями, тобто своїми сутнісними силами, які нерівні як в середині одного покоління, так і між поколіннями. Вона може виявлятися через

спілкування людей, у їх практичній взаємодії, в спільній трудовій діяльності. Тому інформаційна функція нерозривно пов'язана з **комунікативною**.

Спілкування між людьми здійснюється за допомогою різних засобів, знакових систем, "мов". Кожна нація має не тільки свою мову слів, але й мову жестів, танцю, музики і т.ін., а також – свою мову ритуалів, правил поведінки і норм спілкування. Поряд з національними мовами, які відображають історію народу, своєрідність його психології, існують також інтернаціональні мови, що відіграють важливу роль у міжнародному спілкуванні людей. Такою є мова науки, мова понять та формул. Завдяки цій мові наукові досягнення одного народу стають надбанням інших народів світу, втілюючись у практичну діяльність спільноти в залежності від рівня розвитку її виробничих сил.

Сформована іншомовна СКК уможливує не тільки спілкування людей, але й регулювання їх взаємовідносин і діяльності. **Регулятивна** функція СКК реалізується за допомогою певних норм, засвоєння яких необхідне кожному для успішної адаптації в суспільстві. Нормативна функція включає надзвичайно широке коло вимог, які пред'являються до духовного світу людини, її знань, світогляду, моральних якостей тощо. Норми соціалізації проявляються через символіку, певну знакову систему. Характерним прикладом такої символіки виступають правила професійної етики, прийняті в різних спільнотах. У ролі регуляторів поведінки людини виступають не тільки норми, але й зразки поведінки. Норма характеризує не лише вже досягнуте суспільством, але й те, що має статус загальної вимоги. Взірцець у професійному аспекті – це вище, найкраще, досягнуте передовими людьми суспільства, найбільш наближене до ідеалу. В процесі історичного розвитку людства певні професійні зразки поступово перетворюються в загальну фахову норму, згодом їм на зміну приходять нові, більш досконалі. У цьому виявляється регулятивна функція професійного зразка.

Нормативна функція СКК яскраво виявляється у звичаях та обрядах. Звичаї – це історично сформовані способи поведінки, що мають вигляд доцільних дій, які здійснюються людьми певної спільноти в силу трудової діяльності, під впливом громадської думки, задля відтворення зразка. Звичаї передаються з покоління в покоління. Набравши форми певного фахового стереотипу, звичай регулює професійну діяльність людей. Закріплюючись із плином часу, звичай переростає в соціальні й трудові традиції. В основі кожної традиції лежить досвід тієї соціальної групи, яка ним володіє та постійно його відтворює. Провідне

значення у функціонуванні будь-якої традиції має діалектика усталеного й мінливого в ній. Під впливом науково-технічного прогресу відбувається безперервний процес зміни традицій, відмирання консервативних і виникнення нових, що відповідають виробничим потребам та інтересам суспільства. У сфері побуту, праці й міжособових відносин професійна культура має істотний вплив на поведінку людей, регулює їх вчинки, обумовлює вибір матеріальних і духовних цінностей.

Іншомовній соціокультурній компетенції притаманна й аксіологічна (оціночна) функція: вона виражає якісний стан культури як її носія, так і реципієнта. Соціальна культура як система цінностей формує у студента певні ціннісні орієнтири й потреби, оскільки він, сприймаючи ту чи іншу річ або явище, дає їм позитивну або негативну оцінку. В динамічному процесі функціонування соціальної культури відбувається формування духовного обличчя студента, його світогляду, політичних, правових, моральних, художніх, релігійних поглядів, виробляються певні ціннісні орієнтації, моральні установки, культурні смаки, формується ставлення молодого людини до обраної професії.

Особливе місце належить виховній функції. Сформована СКК не лише пристосовує людину до певного природного та соціального середовища, сприяє її соціалізації; вона також виступає універсальним фактором саморозвитку людини. Сформована ж іншомовна СКК дозволить випускнику університету впевнено почуватись у європейському просторі, реалізувати свій фаховий та особистісний потенціал, забезпечить його від можливих непорозумінь і конфліктів у професійній сфері, які можуть виникнути на тлі міжкультурних розбіжностей.

Світоглядна функція СКК виявляється в тому, що вона синтезує в цілісну й завершену форму систему чинників духовного світу особи – пізнавальних, емоційно-чуттєвих, оцінних, вольових. Світогляд забезпечує органічну єдність елементів свідомості через сприйняття й розуміння світу не в координатах фізичного простору й часу, а в соціокультурному вимірі. В свою чергу світоглядне мислення й світоглядне уявлення в історичному плані черпають зміст у міфології, згодом у релігії, й нарешті, у науковому пізнанні, тобто в тих формах суспільної свідомості, що складають зміст професійної культури.

Висновки. З позицій фахової підготовки студентів професійний аспект структури іншомовної СКК виступає системоутворюючим елементом, навколо якого формуються і розширюються такі види компетенцій:

загальнокультурна, культурознавча, лінгвокраїнознавча та соціолінгвістична.

Виділений нами професійний аспект функцій СКК дає підстави стверджувати, що кожна з описаних функцій сприяє розширенню СКК майбутніх фахівців у професійному плані. Сформована ж СКК з іноземної мови уможливить реалізацію професійного аспекту її функцій у міжкультурному професійному

спілкуванні. Крім того, ефективність формування СКК прямо залежить від чіткого визначення необхідного рівня комунікативного розвитку та від знання викладачем компонентного та структурного складу самої іноземної СКК. Це зумовило необхідність пошуку змістовного наповнення СКК з іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей. Згідно з принципом урахування

Література

1. Крючков Г.В. Стратегія навчання іноземних мов в Україні // Іноземні мови в навчальних закладах // К.: Педагогічна преса. – № 1-2, 2002. – 192 с.
2. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Колектив авторів: Г.С.Бакаєва, О.А.Борисенко, І.І.Зуєнок та ін. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.
3. Ишханян Н.Б. Пути формирования лингвосоциокультурной компетенции в интенсивном курсе обучения иностранному языку. – Дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1996. – 157 с.
4. Лейфа И.И. Социокультурный аспект в формировании профессиональных компетенций: Дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1995. – 198 с.
5. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки, 1996. – 226 с.
6. Сысоев П.В. Социокультурный компонент содержания обучения американскому варианту английского языка: Дисс. ... канд. пед. наук. – Тамбов, 1999. – 198 с.
7. Мильруд Р.П. Методика обучения видам речевой деятельности на иностранном языке: Методические рекомендации. – Тамбов, ТГУ, 1995. – 172 с.
8. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная